

○ Mijn verzet tegen toegepaste kinderkunst - Een persoonlijke brandbrief -

Jeugdtheatermaker Silvia Andringa roept op tot actie en debat. Want de kunst van het jeugdtheater maken dreigt te bezwijken onder alle educatieve en sociaal-maatschappelijke doelstellingen, waarin de overheid samen met het onderwijs voorop loopt. Een persoonlijke brandbrief.

Silvia Andringa

Beste jeugdtheaterliefhebber,

Ik kan het iedereen aanraden. Wanneer je iets op het hart hebt en je zeker wilt zijn dat je gehoord wordt, moet je een persoonlijke brief de wereld insturen. In december 2005 schreef ik zo'n persoonlijke ik-maak-me-zorgen-brief aan een brede groep collega's uit het jeugdtheater en andere geïnteresseerden. Mijn zorg ging over de manier waarop in de dagelijkse jeugdtheaterpraktijk en in de debatten over kunst voor kinderen, het theater steeds meer in de hoek van de 'educatieve en sociaal-maatschappelijke probleemoplossingen' wordt geschoven.

De brief had een ongekend effect en heeft inmiddels de titel 'brandbrief' gekregen. Ik heb het niet precies bijgehouden, maar het aantal reacties was overweldigend. Mijn virtuele en fysieke postvakken werden letterlijk overspoeld. Er was vooral herkenning, maar ook geruststellende woorden of ergernis. Er was ook opvallend veel actiebereidheid, terwijl ik daar niet toe had opgeroepen. Ik wilde slechts een tendens signaleren en daarover mijn zorg uiten.

Opvallend was ook dat de gedeelde smart en boosheid niet alleen afkomstig was van collega-theatermakers maar ook van producenten, leerkrachten, CKV-coördinatoren en consultants. Vanuit theater, dans, muziek en beeldende kunst. In Nederland én Vlaanderen. Die storm van steunbetuigingen was mooi en het delen van de zorg heeft hier en daar mensen gesterkt, bewust gemaakt of een levendig gesprek op gang gebracht. Wat wil ik nog meer? Het gonst en borrelt in het Nederlands jeugdtheater en dat is altijd goed.

De directe aanleiding in december 2005 voor die 'brandbrief' was een debat, georganiseerd door onder meer het Ministerie van OCW, over 'de kracht van cultuureducatie'. De inzet van het debat was te spreken over de effecten van cultuureducatie, waardoor ik hoopte dat het misschien ook zou gaan (al is het maar terloops) over de invloed van kunst op kinderen. De manier echter waarop er in dit debat met de begrippen kunst, cultuur en educatie werd omgegaan, vond ik ontluisterend. De begrippen waren volledig onderling inwisselbaar. Dit debat, zo bleek na intensieve briefwisseling met vele collega's, bleek geen uitzondering. Zo werden en worden er velen gevoerd. Toen wist ik zeker dat er iets heel erg misgaat. Ik ben ervan overtuigd dat kunst voor kinderen in toenemende mate wordt gebruikt voor iets anders. Niet de kunst zelf staat centraal, maar het dient steeds vaker sociale,

maatschappelijke en educatieve doelen. In mijn 'brandbrief' sprak ik de vrees uit dat de hele jeugdtheatersector in relatief korte tijd zal worden teruggebracht tot een op maat werkende onderwijsvoorziening, waarin niemand nog de vraag stelt in hoeverre kunst een doel op zichzelf kan zijn.

Gonst en borrelt het wel genoeg in het Nederlands jeugdtheater? Wat is de vrucht van vragen laten opborrelen als er niet ook daadwerkelijk gemorrelt wordt aan het systeem dat ik wilde bekritisieren? Ik wil dat de basis die ten grondslag ligt aan het debat over kunst voor kinderen op de helling wordt gezet. We zouden niet meer moeten praten over de vraag of kunst (in dit geval theater) voor kinderen begrijpelijk en inleefbaar moet zijn. De vraag naar de kwaliteit van een kunstwerk, mag niet worden bepaald door de mate waarin dat kunstwerk vertrekt vanuit de leefwereld van de beoogde doelgroep. Een toneelstuk voor kinderen is dus niet alleen maar goed als het de leefwereld van kinderen centraal stelt.

Het is interessant dat in de praktijk deze discussie vaak uitdraait op een discussie over vorm en inhoud van een toneelstuk. De vorm, die bij elk boeiend kunstwerk een spanningsveld betreedt tussen het bekende en het onbekende, wordt al snel te moeilijk bevonden voor kinderen. En de inhoud wordt ook maar al te vaak in een thematisch jasje gestoken. Als het maar vertrekt vanuit de eigen leefwereld van de kinderen, dan is het goed, zo is de algemene tendens.

Kunst is een instrument geworden om sociaal-maatschappelijke doelen te verwezenlijken. Dus wordt er op een congres van OCW gesproken over de effecten van cultuureducatie, in plaats van over de werking van kunst. Dus komen er toneelstukken over pesten, buitenbeentjes en verliefd zijn.

Themavoorstellingen over alcohol en drugs, respect of loverboys. Het is toneel waarvan het effect moet zijn dat kinderen leren communiceren en samenwerken, leren op te komen voor zichzelf en anderen. Toneel als middel om de eigen talenten te ontplooien, de veiligheid en geweldbeheersing binnen de school vergroten of begrip te creëren ten aanzien van de verschillen tussen diverse landen en culturen. Toneel dat bijdraagt aan het herstel van collectieve 'normen en waarden'. Dat zijn allemaal woorden die pogen kunst voor kinderen te rechtvaardigen.

Maar kunst voor kinderen heeft volgens mij een ander nut. Het gaat helemaal niet over deze sociaal-maatschappelijke doelstellingen. Ik vind het moeilijk om simpel te zeggen waar het dan wel om draait en het wordt helaas ook snel 'vechterig' van toon. Maar gaat het bij kunst voor kinderen niet gewoon om dezelfde rechtvaardiging als bij kunst voor volwassenen? Waarom gaat u naar het theater of naar een museum? Begrijpt u alles wat u ziet? Ik niet. En daar geniet ik van. Kunst voegt iets vreemds, onbekends, spannends, ongrijpbaars toe aan mijn leven. De Vlaamse auteur Anne Provoost¹ zegt het zo:

"De wereld zou er heel anders hebben uitgezien als Bush jr. als kind wat minder Disney had gelezen, en wat meer boeken die hem vertwijfeld achterlieten, zonder goed zicht op de goeden en de kwaden en zonder een makkelijk samen te vatten boodschap van de schrijver. [...] We zijn geneigd kinderen te beschermen. We vergeten dat ze blootstellen aan de chaos ook een vorm van beschermen is. Kinderen van tijd tot tijd een duwtje geven,

wegsturen met de woorden: ga maar, nu kun je alleen, is even noodzakelijk als geruststellen.”

Ik voel me, als theatermaker die zich hard maakt voor de jeugd, telkens weer genoodzaakt alarm te slaan, omdat de vervlakking in het denken over kunst voor kinderen hand over hand toeneemt. Ik moet mij, namens die kinderen, vijandig opstellen tegen het ongeïnspireerde en misplaatste gesprek, waarin kunst telkens weer ingezet wordt om op te voeden, regels op te leggen of de jeugd te resocialiseren.

En die misplaatste visie ten aanzien van kunst voor kinderen wordt allereerst in gang gezet door de overheid. Zolang de overheid verantwoordelijkheid neemt voor (een deel van) het kunstbeleid in Nederland, zouden alle ambtenaren, beleidsmakers, beslissers en beoordelaars gedwongen moeten worden na te denken over het verschil tussen kunst, cultuur en educatie. Nu worden die drie gebieden, vooral wanneer het de jeugd betreft, op een grote hoop gegooid. En daar zou wat mij betreft nog wel een aantal brandbrieven over mogen worden geschreven.

Terugkijkend schreef ik eigenlijk al in 2003 mijn eerste ‘brandbrief’ in Bulletin Cultuur& School². In dat artikel stond onder meer:

“Ik wil als (jeugd)theatermaker graag vrije toegang tot mijn publiek, los van schoolsystemen en -regels. Ik gruw van de onderwijsopdracht die ik als kunstenaar in de schoenen geschoven krijg. Ik vind dat mijn voorstellingen op zichzelf kunnen en mogen staan en ik ben de enige die kan bepalen onder welke voorwaarden er kan worden gespeeld. Ik heb last van de vele verplichtingen die het jeugdtheater met zich meesleept en vind dat we daar als sector zo snel mogelijk vanaf moeten. (...) Ik stel dus voor een scheiding aan te vragen. Een scheiding van kunst en educatie. Collectief. De succesvolste huwelijksontbinding die Nederland heeft gekend sinds de scheiding van kerk en staat. Alle huwelijksvoorwaarden die we de laatste jaren met tegenzin hebben geaccepteerd, gaan met ingang van het volgende Kunstenplan overboord. Iedereen gaat gewoon maken wat hij wil. De gezamenlijke bankrekening wordt opgeheven, zodat het duidelijk is dat er twee verschillende financiële huishoudens worden gerund. De spullen worden eerlijk verdeeld: cd voor jou, cd voor mij... Beide partijen spreken af elkaar als goede vrienden te blijven zien. Als er kindertjes geboren zijn uit het huwelijk tussen kunst en educatie, dan staat het iedereen vrij om daar goed en liefdevol voor te zorgen.”

Twee jaar later (in december 2005) stuurde ik zoals gezegd aan een brede groep collega's en andere mensen die werken in of rondom het jeugdtheater een brief waarin onder meer stond:

“Ik vind het een schande dat OCW zo veel kunstenaars en mensen die zich dagelijks in kinderen en kunst verdiepen, zo weinig aanspreekt op hun kunstenaarsschap. De hele sector wordt genivelleerd tot een dienstverlenend bedrijf voor het onderwijs en de maatschappelijke ontwikkelingen binnen onze maatschappij. (...) Ook de provinciale overheden zetten steeds meer hekken

om de kunst en vragen allereerst naar de toepasbaarheid van wat je maakt. Als je over theater wilt praten, dan gaat het gesprek direct over de infrastructuur. Over economie, toerisme, vrijetijdsbesteding, spreiding, publieksbereik, veiligheid of onderwijs. Zelden of nooit over de ervaring. Over theater kijken, maken, ervaren, delen. En ik heb het gevoel dat we het ons als beroepsgroep ook laten afnemen. Dat we meehobbelen met de maatschappelijke discussie en onszelf sussen met het idee dat het allemaal wel los zal lopen. Dat doet het volgens mij niet. Wij werken met z'n allen mee aan de ontwikkeling van een bedrijfstak die "toegepaste kinderkunst" heet en dat leidt tot vervlakking en uitverkoop van wat van waarde is."

Het ministerie van OCW nodigde mij uit voor een gesprek, waaruit bleek dat wij weliswaar dezelfde ontwikkelingen signaleren, maar dat de overheid de toekomst een stuk rooskleuriger ziet dan ik. Succesvolle projecten als Kunstenaars in de Klas of de ontwikkeling van Brede Cultuurscholen bleven glorieus overeind tegenover mijn voorbeelden van goedkope, slechte klassenprojecten en de moeizame dialoog met scholen en theaters. Ook mijn pleidooi om in elk geval vanuit het Ministerie te blijven spreken over theater en kunst in plaats van sociale vangnetten en maatschappelijk gewenste bijeffecten vond niet veel weerklank. Het was een aardig gesprek, maar het eindigde zonder concrete plannen om de beleidsmatige en artistieke handen ineen te slaan in het verzet tegen de toegepaste kinderkunst.

Is er ondertussen iets veranderd in het debat over kunst voor kinderen? Het onderwerp staat inmiddels behoorlijk in de belangstelling. Op steeds meer plaatsen wordt gediscussieerd over de verhouding tussen kunst en educatie. Ik ben allang niet meer de enige die dit onderwerp steeds weer op tafel legt. En toch bekruipt mij een onbehaaglijk gevoel: "we komen geen stap verder; het wordt alleen maar erger." Ben ik echt zo'n zwartkijker als ik zeg dat kunst in de nabije toekomst alleen nog maar mag bestaan als het een aantoonbaar maatschappelijk nut dient? Geloof u ook niet dat kunst voor kinderen, als dit zo doorgaat, echt niet meer mag tornen aan de macht van de opvoeder? Dat theater voor kinderen en jongeren dan definitief een verlengstuk is geworden van de opvoedkundige visie van volwassenen? Kunst doet iets anders met een kind dan de juf. Ik denk erover na...

Dan lees ik in het aprilnummer van Bulletin Cultuur&School³ het volgende opgetekend uit de mond van Martin Berendse (directeur Kunsten van OCW): "Er is geen staatssecretaris, geen ambtenaar, helemaal niemand die vindt dat kunst geen intrinsieke waarde zou hebben. Dan zou onze regering toch niet nog steeds een aanzienlijk bedrag voor kunst uittrekken? Maar naast die intrinsieke waarde zijn er ook maatschappelijke effecten. Er wordt gekeken of een kind dat in aanraking komt met kunst bijvoorbeeld ook mondiger en invoelender wordt. Dat zijn maatschappelijke bijwerkingen die op zichzelf staan naast de intrinsieke waarde van kunst. Samen vormen zij een mooie legitimatie om geld uit te geven aan kunst en cultuur. Het is niet het een of het ander. In mijn opvatting is dat hele verhaal over kunst als doel of middel dus een totaal achterhaald debat."

Ik vrees dat wij niet over dezelfde praktijk praten. Terwijl Martin Berendse beweert dat er een achterhaalde discussie wordt gevoerd, hoor ik toch van vele kanten klachten en problemen die te herleiden zijn naar het al dan niet (h)erkennen van de intrinsieke waarde van kunst voor kinderen. Als je vindt dat de discussie over kunst als doel of middel een achterhaald debat is, dan ontken of misken je de problemen waar makers, leraren, producenten, programmeurs en consulenten in de praktijk tegenaan lopen.

Wanneer OCW het heeft over 'een open bestel met meerdere prikkels', waarin kunstenaars maken wat ze noodzakelijk vinden, het ministerie deze kunstenaars wijst op hun educatieve taak en de scholen 'de vraag uitzetten', zie ik een jungle waarin de kunst niet eenvoudig zal overleven. In mijn oren zegt Berendse met zijn visie op een 'open bestel met meerdere prikkels': wij hebben de voorwaarden geschapen en alle partijen van ammunitie voorzien. Verder treedt nu de survival of the fittest in werking. De markt is aan jullie, zoek het maar uit en veel succes ermee!

Ik vind het moeilijk om me bij dit 'open bestel' neer te leggen. En ik vind dat u dat ook niet zou moeten doen. Misschien is het nu tijd om wél te vragen om actiebereidheid? Misschien raad ik u bij deze dringender dan voorheen aan: schrijf ook eens een brandbrief! En debatteer, praat, roep, spreekt u uit als de discussie gevoerd wordt. Organiseer die debatten en 'laat het niet loslopen', want dat doet het niet.

**Met een groet,
Silvia Andringa**

Silvia Andringa is regisseur en mede-artistiek leider van Het Laagland. Reacties zijn welkom op theaterschriftlucifer@gmail.nl of rechtstreeks aan silvia@hetlaagland.nl. Zowel reacties op de vorige brief als deze zal zij – na toestemming en eventueel overleg - bundelen en gevraagd en ongevraagd verspreiden. Op www.hetlaagland.nl staat de volledige tekst van de 'brandbrief' van december 2005. Een deel van de discussie staat op www.toekomst-jeugdtheater.blogspot.com.

¹ Anthonissen, Peter. 'Terug naar grootbrengen door kleinhouden?' *Theatermaker*, nr. 5 (2005): p. 17. Anthonissen is dramaturg van Theater Artemis en gebruikte deze uitspraak in de felle discussie rondom de voorstelling *De smerigste en vieste boterham van het heelaal*.

² Andringa, Silvia. 'Collectieve huwelijksontbinding'. *Bulletin Cultuur & School*, nr. 26 (2003): p. 8.

³ Severijnen, Maaïke. 'Kunst als drankje tegen alle kwalen'. *Bulletin Cultuur & School*, nr. 42 (2006): p. 17.

ⁱOnder de alomvattende term 'theater' versta ik de definitie van Ton Lutz: 'een podium kunst die live voor een publiek aan 'verbeelding van de werkelijkheid' doet'.

²Rutger Kopland

³Vrij gebruikt naar Shakespeare's "all is nothing".